

MATERIÁLY

UKOPIŠNÁ SBÍRKA RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA – HISTORIA SCHOLASTICA V RAJHRADSKÉ KLÁŠTERNÍ KNIHOVNĚ¹

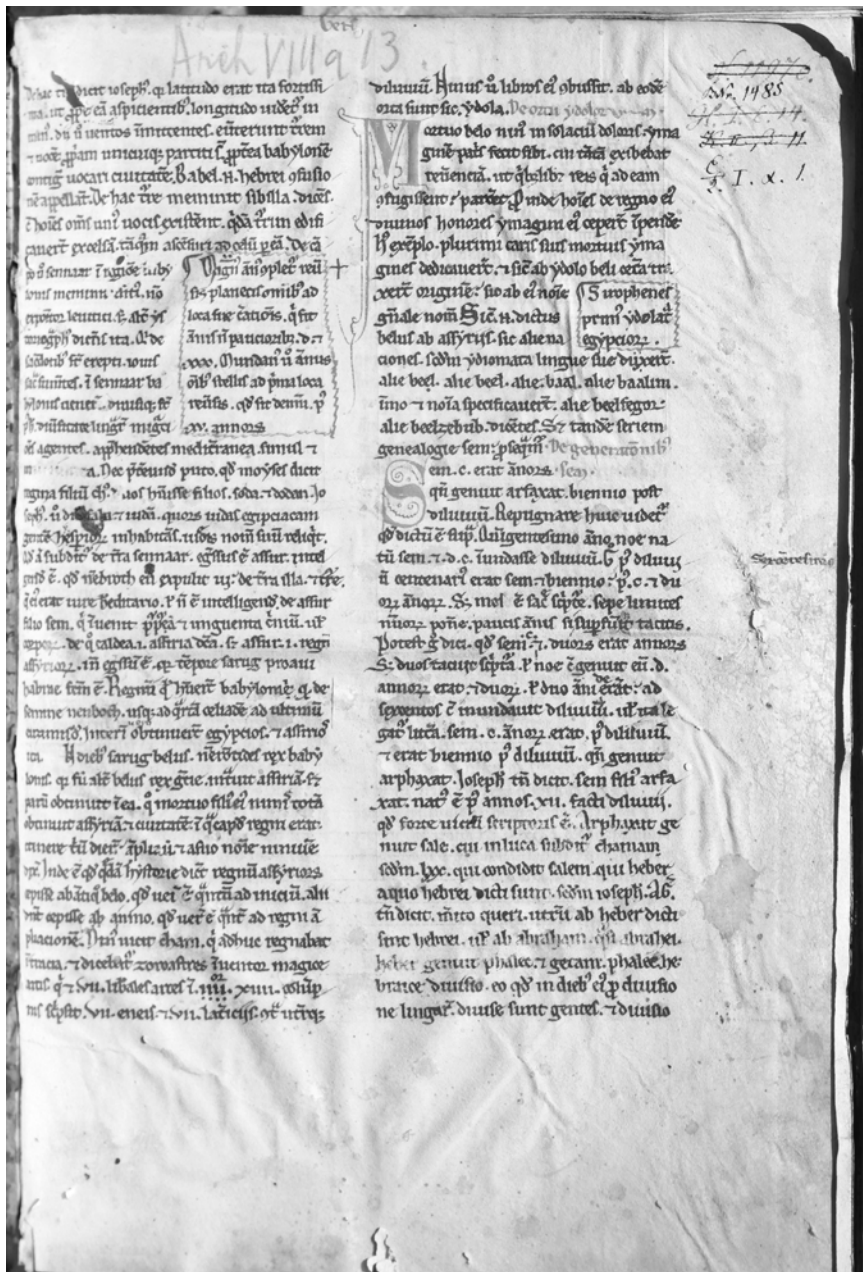
Jindra Pavelková

V rukopisné sbírce knihovny rajhradského benediktinského kláštera se nachází jeden celý rukopis a jeden rukopisný fragment významného a slavného středověkého díla *Historia scholastica*. Autorem spisu je Petr z Troyes, spíše označovaný Comestor, někdy též Manducator, který toto dílo sepsal jako výklad a glosy z Písma pro studenty katedrální školy Notre Dame v Paříži.²

Petr se narodil v Troyes patrně kolem po roce 1100,³ roku 1147 se stal děkanem místního chrámu sv. Petra⁴ a roku 1164 děkanem pařížské katedrály a profesorem teologie. V roce 1169 vstoupil do kláštera augustiniánů u sv. Viktora v Paříži⁵, kde zemřel 22. října 1178.⁶ Označení Comestor či Mandukator údajně vycházelo z latinského pojmenování „Žrout“, které měl obdržet za shromažďování vzdělanosti.⁷ Zahraniční literatura však uvádí, že Comestor bylo rodinným jménem.⁸

Historia scholastica patřila k nejrozšířenějším dílům v období od vrcholného středověku až do reformace. V roce 1215 získala na Čtvrtém lateránském koncilu papežské schválení, v roce 1228 byla spolu s *sentencií* Petra Lombardského (1100–1160) na generální kapitule dominikánského řádu v Paříži stanovena jako základ teologického studia, stejného postavení se jí v roce 1253 dostalo i na univerzitě v Oxfordu.⁹ Po Bibli to také bylo jedno z nejčastěji tištěných děl, jeho tištěných

-
- 1 Studie vznikla v rámci projektu NAKI II č. NAKI II DG16P02R047 Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace (2016–2020).
 - 2 MOREY, James H. Peter Comestor, Biblical Paraphrase, and the Medieval Popular Bible *Speculum*. Cambridge (MA): Mediaeval Academy of America, 1993, roč. 68, č. 1, s. 6.
 - 3 PACNEROVÁ, Ludmila. *Staročeský hlaholský Comestor*. Praha: Slovanský ústav Akademie věd České republiky; Euroslavica, 2002, s. XX.
 - 4 MOREY, pozn. 2, s. 10.
 - 5 NOVÁK, Jan V. Petra Comestora *Historia scholastica*. *Sbírka pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1910, roč. II, sv. 9.
 - 6 MOREY, pozn. 2, s. 10.
 - 7 DUREC, Ivo. O objevu zlomků slavného rukopisu *Historia scholastica* Petra Comestora z konce XIII. století v Modřicích. In: *Jižní Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2007, roč. 43, sv. 46, s. 250.
 - 8 MOREY, pozn. 2, s. 10.
 - 9 Ibid., s. 6.

První z listů rukopisné fragmentu *Historie scholastiky* Petra Comestora, který je použit jako předávka tisku z 16. století. (Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad)

vydání je známo více než u dalšího slavného středověkého díla – *Zlaté legendy* Jakuba de Voragine (1228–1298).¹⁰ Ze 16 vydání před rokem 1501 jich bylo osm vytištěno v tiskárnách působících na území dnešní Francie (Štrasburk 1473, 1483, 1485, 1487, 1500, Paříž 1498, 1500 a Chambéry 1486), čtyři v Německu (Augsburg 1473 a Kolín n. R. 1475, 1477, Reutlingen, s.a.), dva ve Švýcarsku (Basilej 1486, západní Švýcarsko, tiskař Breviaris Sedunense 1487) a dva v Nizozemí (Utrecht 1473 – 2x)¹¹.

O velké oblibě *Historie scholastiky* svědčí také brzké překlady do národních jazyků. Do němčiny byla část díla přeložena již kolem roku 1250 na popud durynského lankraběte Heinricha Raspeho IV. (1204–1247), kolem roku 1271 následoval překlad do holandštiny a kolem roku 1295 do staré francouzštiny. Ve 14. století následovaly překlady do portugalštiny¹² a na jeho konci do staré češtiny.¹³ Staročeský překlad byl pořízen pro Emauzský klášter v Praze a byl v prvotní podobě zapsán charvátskou hranatou hlaholicí. Toto znění, dochované dnes jen v různé obsáhlých zlomcích, má původnější podobu, než staročeské rukopisy zapsané latinkou.¹⁴ Velkou oblibu dílo získalo zejména ve Francii a Anglii, známé je ale i jeho studium v českém prostředí, a to zejména z citátů u Štítného a Husa¹⁵ Spis byl také jednou ze základních knih, která se nacházela prakticky v každé klášterní knihovně. Například rukopis z první poloviny 15. století se nachází v knihovně brněnských augustiniánů.¹⁶ Rukopis se nachází v konvolutu spolu s *Tractatem de modo studendi*, díly Henrica de Hassia *De contractibus*, Kunše ze Zvole *Dicta bona et utilia horarum canonicorum* a Zdislavova spisu *Terminus speculationis*. Text této *Historie scholastiky* se textově liší od vydání v *Patrologii latine*.¹⁷ Z poloviny 14. století, tedy ze stejné doby jako *Historia scholastica* dochovaná v rajhradské klášterní knihovně, pochází fragment tohoto spisu uchovávaný rovněž u brněnských augustiniánů. Zlomek o 2 foliích zachycuje text II. knihy *Makabejské*.¹⁸ Tento rukopisný zlomek

10 SEYBOLT, Robert Francis. *The Legenda Aurea, Bible, and Historia scholastica*. *Speculum*. Cambridge (MA): Mediaeval Academy of America, 1946, roč. 21, č. 3, s. 339.

11 Evidovaná vydání dle *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* [online]. [cit. 23. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/>.

12 MOREY, pozn. 2, s. 8–9.

13 PACNEROVÁ, pozn. 3, s. 5.

14 K tomu více zejména: KYAS, Vladimír. *Česká Bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 65.; PACNEROVÁ, Ludmila. *Staročeské hlaholské zlomky (kritické vydání)*. *Rozpravy Česko-slovenské akademie věd, řada společenských věd*. Praha: Academia, 1986, roč. 96, č. 4., s. 5–6.; TÁŽ, pozn. 3, s. XXII–XXIII.

15 NOVÁK, pozn. 5, s. VII.

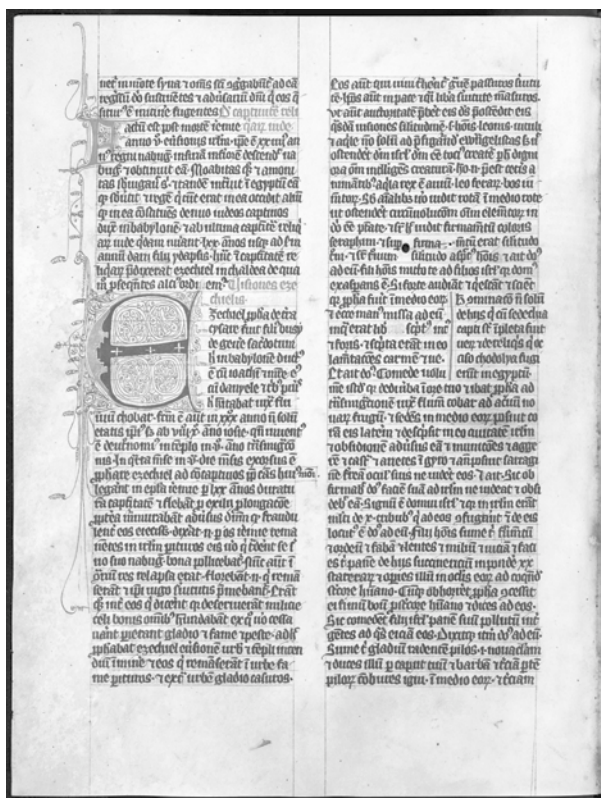
16 Knihovna augustiniánů na Starém Brně, sig. A 41, více informací viz DOKOUPIL, Vladislav. *Soupis rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně 1. Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na St. Brně*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 44.

17 *Patrologiae cursus completus: sive bibliotheca universalis, integra, uniformis, commoda, oeconomica, omnium SS. Patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum qui ab aevo apostolico ad usque Innocentii III tempora floruerunt...* [Series Latina, in qua prodeunt Patres, doctores scriptoresque Ecclesiae Latinae, a Tertulliano ad Innocentium III], sv. 198. Paris, 1855, s. 1053–1718.

18 Knihovna augustiniánů na Starém Brně, sig. A 11, fragm. 2.

patrně italské provenience byl ve druhé polovině 18. století sejmut z vazeb jedné z tištěných knih augustiniánské knihovny. Augustiniáni mají v knihovně též tištěného Comestora, a to ve štrasburském vydání z roku 1485.¹⁹ Prvotisk *Historie scholastiky* ve stejném vydání je součástí rovněž novoríšské premonstrátské knihovny, do které se dle provenienčních přípisů dostal patrně z želivského kláštera.²⁰

Co však přinášelo Comestorově dílu takovou oblibu? Byl to především fakt, že se jedná o knihu příběhů.²¹ Dílo je v podstatě biblickou dějepřavou, dějepísem popisujícím biblické příběhy. Comestor doplňuje zejména to, co je v Bibli samé pouze naznačeno, či uvedeno stručně nebo v nejasném podání. I z toho důvodu jsou nejobsáhlejší výklady *Pěti knih Mojžíšových* a knihy *Jozue*. Celý spis se dělí na 21 knih, vedle výše uvedených obsahuje knihu *Soudců*, stručný výklad ke knize *Ruth*, knihy *Královské*, knihu *Tobiáš* s dějinami babylonského zajetí *Ezechiela*

Petr Comestor:
Historie scholastica.
(Knihovna Benediktinského
opatství Rajhrad)

a *Daniela* s dějinami babylonských, médských a perských králů, knihu *Judith* doplněnou o výklady k *Ezdrášovi* a *Nehemiášovi*, knihu *Ester* s dějinami výbojů Alexandra Velikého a knihy *Makabejské* s výkladem dějin v Judsku před narozením Krista až po doplnění událostí z *Evangelíí* a *Skutků*.²² Pod názvem *Incidentia* uvádí Comestor poznámky ze světských dějin věnované Římanům, Řekům a orientálním národům, vždy tak, jak časově zapadají do vyprávění o biblických událostech.²³

Odkud však Petr Comestor tyto doplňující informace získal? Jeho hlavním zdrojem, zejména pro dějiny doby před narozením Ježíše Krista, byly *Židovské starožitnosti* Josefa Flavie (37–100). Dalším zdrojem informací byl spis sv. Augustina (354–430) *De Genesi ad litteram*, výklady sv. Jeronýma (347–420) k *Vulgátě*, *Hexameron* Bedy Ctihodného (672–735) a jeho výklad k *Pentateuchu*, *Enarrationes in Evangelium Matthaei* Anselma z Laonu (1050–1117). Pramenem mu byly samozřejmě i apokryfní texty.²⁴

Vedle těchto významných středověkých děl křesťanského světa byl pro Comestora a jeho prameny určující i svět a učení židovské. Petrův vztah k židovskému učení a spisům ovlivnil zejména fakt, že v Troyes fungovala zhruba v Petrově době škola rabína Solomona Ben Isaaca (známý pod jménem Raši, 1040–1105) a jeho právnicka Jacoba ben Meira (známého pod jménem Rabbeinu Tam, 1100–1171). Na to, že Petr Comestor používal jako své prameny i rabínskou literaturu, odkazuje i uvození některých pasáží sdělením *Hebraei tradunt* „či „*Habreus ait*“.²⁵ Vedle *Midrašů* čerpal Petr pro doplnění starozákonních příběhů také z židovského komentáře *Octateuchu* (prvních devět biblických knih).²⁶

Jak již bylo uvedeno na začátku tohoto příspěvku, v rajhradské klášterní knihovně se nachází jeden rukopis a jeden fragment Comestorova díla *Historia scholastica*. Fragment byl napsán ve 14. století a textově se jedná o knihy *Genesis* – *statuta ordinis cartusiensis a domino Guigone priore cartusie edita* vydaného v Basileji u Johanna Amerbacha v roce 1510.²⁷ Podle provenienčního přípisu patřila kniha původně kartuziánskému klášteru v Brně – Králově Poli,²⁸ do Rajhradu se tedy dostala po zrušení toho kláštera v roce 1782. Bohužel nevíme, zda byl v tomto klášteře v knihovně původně celý Comestorův spis a teprve v novověku byl použit na vazby kartouzských knih, nebo zda kartuziáni knihu již se zlomkem získali.

Kompletní rajhradský rukopis²⁹ byl oproti tomu součástí knihovny nejpozději začátkem 17. století, na fol. 231r se nachází zápis informující o zrušení moravských

19 Ibid., sig. AP 73.

20 Knihovna premonstrátů v Nové Říši, sig. NŘP 25.

21 MOREY, pozn. 2, s. 7.

22 NOVÁK, pozn. 5, s. VI.

23 PACNEROVÁ, pozn. 3, s. XX.

24 MOREY, pozn. 2, s. 11.

25 Ibid., s. 12–13.

26 Ibid., s. 14.

27 Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad (dále KBOR), sig. K.II.cc.33.

28 Na titulu uvedeno: „Liber Carthusiae Brunensis“.

29 KBOR, sig. R 351.

klášterů direktoriem v roce 1620, konkrétně o zrušení rajhradského kláštera. Zápis zní: „Anno Domini 1619 accepta sunt omnia Monasteria in Moravia a Directoribus. Die 20. Augusti est acceptum Nostrum Regradense ubi dominus Paulus Ssalmpach a dominis commissarius pro capitaneo constitutus est secunda vero die Septembris“. Rukopis má dnes tzv. rajhradskou pergamenovou vazbu, do které byl převázán v 18. století, z toho důvodu nejsme schopni zjistit, ve které době se do rajhradské klášterní knihovny dostal. Rukou 17. či 18. století je na prvním foliu napsána rajhradská provenience: „Monasterij Rayhradensis Ord. S. Benedicti“. Ve druhé polovině 18. století, v době probošta Otmara Conrada, byl rukopis opatřen dvěma mědirytinovými exlibris.³⁰

Pergamenový rukopis byl napsán v první polovině 14. století gotickou minuskulí,³¹ ačkoliv nejstarší soupis rajhradských rukopisů z osmdesátých či devadesátých let 18. století jej chybně datuje do 12. století.³² Je napsán na 192 foliích s původní paginací (s chybou – po foliu 47 následuje v číslování folio 88) ve dvou sloupcích. Nadpisy a rubrikace jsou psány červeně, menší iniciály střídavě červeně a modře.³³ Červené a modré jsou rovněž větší velké iniciály komponované z kresebného filigránu. Jedná se o typ iniciál zdobících v první polovině 14. století rukopisy v knihovnách olomouckého biskupa Jana z Dražic (1260–1343) a pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic (1297–1364).³⁴ Velkých iniciál je 22.³⁵

Na foliu 231v se nachází celostránková perokresba Madony s dítětem, která patří ke kombinovanému typu královskému (s korunou na hlavě) a Glykofílůs,³⁶ tzn. sladce či něžně milující. Tento typ je charakteristický tím, že Kristus přikládá svoji tvář k tváři Panny Marie.³⁷ V případě popisovaného vyobrazení Madona mírně naklání hlavu k Ježíškovi, který natahuje pravou ruku k pohlazení její tváře. Madona stojí pod trojnásobnou gotickou arkádou, architektonický rámec arkády je stylizován ve filigránu.³⁸ Jeho zakončení však vlivem ořezu folia chybí.³⁹

30 K těmto exlibris více viz PAVELKOVÁ, Jindra. Exlibris a supralibros rajhradské klášterní knihovny. In: Jitka RADIMSKÁ, ed. *Jazyk a řeč knihy: k výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 501–507, zde s. 504–506.

31 Moravská knižní malba XI. až XVI. století. Výstava pořádána v Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově (Strahovská knihovna). 2. část, říjen–listopad. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1955, s. 30.

32 PAVELKOVÁ, Jindra. Nejstarší soupisy rukopisů Knihovny Benediktinského opatství Rajhrad z pera A. Habricha a jejich srovnání s dnešním stavem. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. 16. ročník odborné konference (13.–14. listopadu 2007). Vědecká knihovna v Olomouci: Sdružení knihoven České republiky Brno, 2008, s. 161–171, zde s. 167, č. 48.

33 DOKOUPIL, Vladislav. *Soupisy rukopisných fondů Univerzitní knihovny v Brně*. 4. *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 130.

34 Moravská knižní malba XI. až XVI. století, pozn. 31, s. 30.

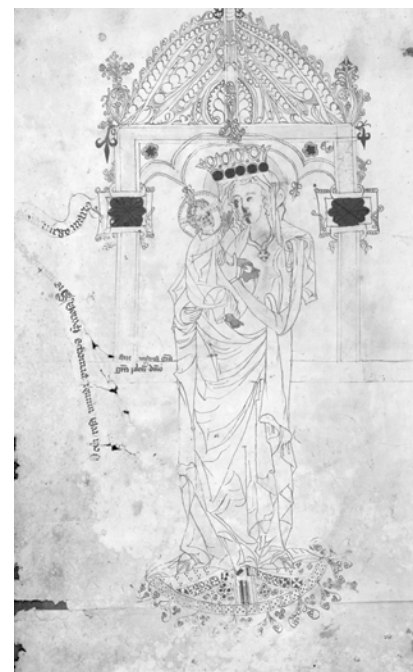
35 KBOR, sig. R 351, ff. 1v, 2r, 27v, 42v, 88r, 97r, 100r, 103v, 108v, 109v, 110r, 118v, 125r, 136r, 149v, 152v, 159v, 162r, 165v, 174v, 179v, 208v.

36 Moravská knižní malba XI. až XVI. století, pozn. 31, s. 30.

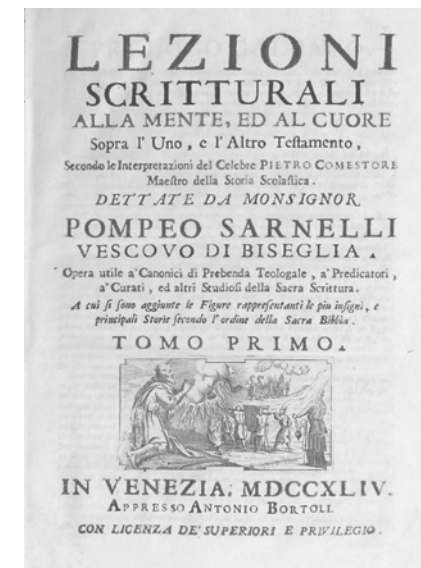
37 ROYT, Jan. *Zahrada mariánská. Mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*. Sušice: Muzeum Šumavy v Sušici, 2000, s. 21.

38 Moravská knižní malba, pozn. 31, s. 30.

39 KBOR, sig. R 351, f. 231v.

Vyobrazení Madony v rukopisu Petr Comestor: *Historie scholastica*. (Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad)

Titulní list díla *Lezioni scritturali alla mente, ed al cuore sopra l'Uno, e l'Altro Testamento, Secondo le Interpretazioni del Celebre Pietro Comestore amestro della Storia Scolastica* z roku 1744. (Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad)

Hlavičky sloupů jsou komponovány podle archaizujících schémat karolínského rozvrhu. Skladbou draperie navazuje kresba na schéma českých a moravských madon z doby po polovině 14. století.⁴⁰ Po Madonině pravé ruce, na které drží dítě, se vine stuha s nápisem: „O celi rosa, mundi princeps Speciosa, Sis michi propicia, sanctissima virgo maria“.⁴¹

Listy rukopisu jsou na jeho začátku a konci poškozeny rozpadem pergamenu, a tedy i ztrátami textu. Rozpad pergamenu je patrně následkem jeho uložení v klimaticky nevhodných (vysoká vlhkost, či přímo zatečení) podmínkách. Nejvíce poškozen je pergamen na foliích 1–6 a 228–231, ovšem poškození textu můžeme u vnější strany listu sledovat ještě na foliu 16v a od folia 224r.

40 Moravská knižní malba, pozn. 31, s. 30.

41 DOKOUPIL, pozn. 33, s. 129.

Zájem o Comestora a jeho nejznámější spis nebyl ovšem v Rajhradě naplněn pouze uvedenými rukopisnými památkami. V tištěném fondu klášterní knihovny se nalézá v Benátkách tištěné dvousvazkové dílo *Lezioni scritturali alla mente, ed al cuore: sopra l'Uno, e l'Altro Testamento, Secondo le Interpretazioni del Celebre Pietro Comestore amestro della Storia Scolastica*, čili Písemná poučení do mysli a do srdce: nad Starým a Novým zákonem, podle interpretací slavného Petra Comestora, mistra scholastické historie ve vydání Antonia Bortoliho z roku 1744.⁴² Jeho editorem byl italský teolog, apoštolský protonotář a posléze biskup v Bisceglie Pompeo Sarnelli (1649–1724).⁴³ Oba svazky nesou pouze rajhradské mědirytinové exlibris se studujícím mnichem, zdá se pravděpodobné, že se do rajhradské klášterní knihovny dostaly v druhé polovině 18. století.

Je tedy zřejmé, že zájem o *Historii scholastiku* se v Rajhradě neomezoval pouze na středověké období, ale pozornost jí – možná i v rámci domácího řádového studia – byla věnována i v novověku.

PRAMENY A LITERATURA

Knihovna augustiniánů na Starém Brně:

sig. A 41

sig. A 11, fragm. 2.

Knihovna premonstrátů v Nové Říši:

sig. NŘP 25.

Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad (KBOR):

sig. R 351

sig. K.II.cc.33

sig. A. II. c. 12

sig. A. II. c. 13

DOKOUPIL, Vladislav. *Soupis rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně 1. Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na St. Brně*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957.

DOKOUPIL, Vladislav. *Soupis rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně. 4. Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966.

DUREC, Ivo. O objevu zlomků slavného rukopisu *Historia scholastica* Petra Comestora z konce XIII. století v Modřicích. In: *Jižní Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2007, roč. 43, sv. 46, s. 249–257. ISSN 0449-0436.

⁴² KBOR, sig. A. II. c. 12 a A. II. c. 13.

⁴³ Více o něm viz *Pompeo Sarnelli*. In: *Biblioteca Universitaria di Napoli* [online]. [cit. 26. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.bibliotecauniversitarianapoli.beniculturali.it/index.php?it/393/pompeo-sarnelli>.

KYAS, Vladimír. *Česká Bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-105-9.

Moravská knižní malba XI. až XVI. století. Výstava pořádaná v Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově (Strahovská knihovna). 2. část, říjen–listopad. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1955.

MOREY, James H. Peter Comestor, Biblical Paraphrase, and the Medieval Popular Bible. *Speculum*. Cambridge (MA): Mediaeval Academy of America, 1993, roč. 68, č. 1, s. 6–35. ISSN 0038-7134.

NOVÁK, Jan V. Petra Comestora *Historia scholastica*. *Sbírka pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1910, roč. II, sv. 9.

PACNEROVÁ, Ludmila. *Staročeské hlaholské zlomky* (kritické vydání). *Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd*. Praha: Academia, 1986, roč. 96, sešit 4. ISSN 0069-2298.

PACNEROVÁ, Ludmila. *Staročeský hlaholský Comestor*. Praha: Slovanský ústav Akademie věd České republiky; Euroslavica, 2002. ISBN 80-85494-62-0.

Patrologiae cursus completus: sive bibliotheca universalis, integra, uniformis, commoda, oeconomica, omnium SS. Patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum qui ab aevo apostolico ad usque Innocentii III tempora floruerunt... [Series Latina, in qua prodeunt Patres, doctores scriptoresque Ecclesiae Latinae, a Tertulliano ad Innocentium III]. Paris, 1855, sv. 198, s. 1053–1718.

PAVELKOVÁ, Jindra. Exlibris a supralibros rajhradské klášterní knihovny. In: RADIMSKÁ Jitka, ed. *Jazyk a řeč knihy: k výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 501–507. ISBN 978-80-7394-202-1.

PAVELKOVÁ, Jindra. Nejstarší soupisy rukopisů Knihovny Benediktinského opatství Rajhrad z pera A. Habricha a jejich srovnání s dnešním stavem. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. 16. ročník odborné konference (13.–14. listopadu 2007)*. Vědecká knihovna v Olomouci: Sdružení knihoven České republiky Brno, 2008, s. 161–171.

ROYT, Jan. *Zahrada mariánská. Mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*. Sušice: Muzeum Šumavy v Sušici, 2000.

SEYBOLT, Robert Francis. *The Legenda Aurea, Bible, and Historia scholastica*. *Speculum*. Cambridge (MA): Mediaeval Academy of America, 1946, roč. 21, č. 3, s. 339–342. ISSN 0038-7134.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Gesamtkatalog der Wiegendrucke [online]. [cit. 23. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/>.

Pompeo Sarnelli. In: *Biblioteca Universitaria di Napoli* [online]. [cit. 26. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.bibliotecauniversitarianapoli.beniculturali.it/index.php?it/393/pompeo-sarnelli>.